

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Luka Lukič

Mimikrija v arhitekturi

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Luka Lukič

Mentor: izr. prof. dr. Marjan Smrke

Mimikrija v arhitekturi

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

»Non Mollare Mai!«

Mimikrija v arhitekturi

Potemkinova vas ni le zgodovinski mit, temveč pogost pojav v gradbenih posegih. Vse prej kot neobičajni so pojavi, ko se z objektom skuša na takšen ali drugačen način prikriti neko dejansko stanje. V diplomskem delu bomo tovrstne arhitekturne pojave analizirali iz vidika družbene mimikrije. Najprej bomo opredelili bistvene prvine mimikrije v arhitekturi in pogledali najpogostejša področja, kjer se pojavlja. Sodobne prakse mimikrije v arhitekturi bomo obravnavali s pomočjo analize konkretnih primerov, ki bo temeljila na kombinaciji metod opazovanja, intervjujev in analize medijskih vsebin. Med obravnavanimi primeri bomo posebno pozornost namenili tistim, ki s svojo pojavno obliko opozarjajo na razkorake med načrtovanjem v prostoru in dejanskih praksah rabe prostora. Kljub prizadevanju družboslovcev za skupni diskurzivni prostor, v katerem bi potekala komunikacija med formalnim znanjem sistema in neformalnim znanjem prakse, pa se ta ideja zdi daleč od dejanskega stanja. Med drugim nas na to opozarjajo tudi realne posledice mimikrije v prostoru.

Ključne besede: mimikrija, arhitektura, načrtovanje, prostor, prevara.

Mimicry in architecture

Potemkin village is not only a historical myth, but common occurrence in construction. Phenomena when the object tries in one way or another hide some facts are anything but uncommon. In this thesis we analyze this type of architectural phenomena from the perspective of social mimicry. Initially, we will define the essential elements of mimicry in architecture and define most common areas in which it occurs. The modern practice of mimicry in architecture will be discussed through case studies, based on a combination of methods of observation, interviews and media content analysis. Among the variety of cases we will highlight those which adress the gap between spatial planning and the actual practices of using space. Despite sociological aspirations for a common discursive field in which communication between formal knowledge of the system and informal knowledge of practical users would take place, its idea seems far away from the actual events in space. We argue that the absence of an effective discursive field is also pointed out by actual consequences of mimicry in architecture

Keywords: mimicry, architecture, planning, space, deception.

Kazalo

1 UVOD	6
2 METODOLOGIJA	7
3 DRUŽBENA MIMIKRIJA	9
4 MIMIKRIJA IN ARHITEKTURA	10
5 PODROČJA MIMIKRIJE V ARHITEKTURI GLEDE NA MIMIKRETIČNE CILJE	11
5.1 POLITIČNO PODROČJE.....	11
5.2 EKONOMSKO PODROČJE	12
5.3 STATUSNO PODROČJE	13
5.4 UMETNOSTNO PODROČJE.....	14
5.5 PODROČJE ZA OBHAJANJE PRAVNIH PREDPISOV	15
5.6 LOVSKO PODROČJE	15
5.7 VOJAŠKO PODROČJE	15
6 UMESTITEV V KONTEKST	16
6.1 PREVARA ZAKONA; PROBLEM OPERATORJA	20
6.2 PROBLEM PRAVNIH PRAZIN; MIMIKRIJA ALI SIMULACIJA?	21
6.3 PRAVNI AKT KOT MIMEM	24
7 PRAKSE MIMIKRIJE V ARHITEKTURI	26
7.1 POSNEMANJE NARAVNEGA OKOLJA	26
7.2 ČEBELNJAKI Z GARAŽAMI IN KOZOLCI ZA PNEVMATIKE	28
7.3 NEKOČ HLEV, DANES DELAVNICA	30
7.4 STATUSNA SIMBOLIKA.....	31
7.5 NOVE POTEMKINOVE VASI	32
8 SKLEP	34
9 LITERATURA	35

1 Uvod

Leta 1778 naj bi ruski vojskovodja, državnik in ljubimec tedanje cesarice Katarine II Velike dal postaviti vas, sestavljeno zgolj iz kulis, ki so ustvarjale impresivna pročelja neobstoječih hiš, zato da bi zavedel cesarico in njeno delegacijo o vrednosti novo osvojenih zemljišč. Dvesto dvajset let kasneje je trik tega zgodovinskega mita¹ oživel v ljubljanskih nakupovalnih centrih, ki z urejenostjo pročelij z ogromnimi svetlobnimi telesi in optičnimi prevarami vabijo kupce v objekte, ki so dejansko nekdanja skladišča. Na drugi strani, le nekaj kilometrov stran, se vidi dva metra visok zid, ki zakriva pogled na manjši avtomobilski odpad in obratuje brez ustreznih dovoljenj. Ko se posameznik pelje še malo naprej, naleti na posest s šestimi sadikami dreves, ob katerih je lopa za orodje v velikosti manjšega hotela. Skupna lastnost vseh treh primerov je, tako kot naj bi hotel Potemkin, zavesti nekoga, da so ti objekti nekaj drugega, kot dejansko so. Tako kot je Potemkinova vas obstajala samo v enem zrežiranem prizoru in v glavah zavedenih, tako tudi sodobne vrtne lope, impresivni trgovinski objekti, skednji in podobno obstajajo samo v percepciji zavedenih, a lahko imajo kljub temu realne posledice. V pričujočem delu bomo obravnavali različne oblike prevar in zavajanj v arhitekturi.

Urejanje prostora je eden bolj kompleksnih pojavov v sodobnih družbah, s katerim se posredno ali neposredno ukvarja cela vrsta različnih strok. Toda dostikrat je načrtovanje in urejanje prostora precej drugačno od dejanskih praks, ki se v njem izvajajo. V razkoraku med teorijo in prakso nastopi tudi mimikretično delovanje. Takšno in drugačno zavajanje načrtov ter predpisov, katerega namen je njihovo zaobhajanje, je družbeni pojav, o katerem poročajo medijski zapisi že od sedemdesetih let² naprej. Pri analizi mimikrije v arhitekturi bomo prav zato izhajali iz razmerja med teorijo in prakso v prostoru. Naloga bo temeljila na analizi posameznih primerov pojavnih oblik mimikrije v arhitekturi ter morebitnih posledic, ki jih ti vpeljejo v prostor. Posebno pozornost pa bomo namenili tudi umestitvi posameznih primerov v družbeni kontekst, s čimer bomo

¹ Med zgodovinarji je danes utrjeno prepričanje, da je znamenita Potemkinova vas mit (glej Montefiore 2005, 10)

² Prispevek »Vikendi so med njivami«, ki je bil objavljen septembra leta 1977 v časopisu Delo, je eden izmed zgodnejših medijskih zapisov o sicer ta čas zelo razširjeni praksi.

iskali vzroke za poseg po mimikretični akciji. Ključni raziskovalni vprašanji sta torej:

1. Kakšne so najpogostejše oblike mimikretičnega delovanja v arhitekturi?
2. Zakaj se posameznik odloči za mimikretično akcijo v arhitekturi?

2 Metodologija

Že iz same narave mimikretičnega delovanja lahko zapišemo, da je analiza mimikrije v arhitekturi zahtevna naloga. Ključen namen mimika je seveda prikrivanje, zato se lahko zelo hitro znajdemo med operatorji v mimikretični akciji. Naslednji problem pa se nanaša na tiste mimike, ki s svojim delovanjem ravna neskladno s predpisi. Že v zgodnji fazi raziskovalnega dela se je namreč pokazalo, da so mimiki dostikrat nezaupljivi in kljub pojasnilom, da želimo opraviti pogovor za potrebe diplomskega dela, ne želijo opravljati strukturiranih intervjujev. Bolj učinkovit se je izkazal mimikretični pristop, v katerem se predstavimo kot turisti ali naključni obiskovalci, ki nas nekaj v prostoru zanima. Ta pristop pa poleg etičnih dilem skriva še eno past, in sicer, da bi zaradi neformalnosti pogovora prejeli tudi neresnične in zavajajoče informacije.

Tretja zagata, ki jo imamo pri analizi mimikrije v arhitekturi, pa zadeva širši epistemološki problem družboslovja. Tomc opozarja, da ima družboslovje poddeterminirana empirična opazovanja (Tomc 2008, 12). V razvitih naravoslovnih znanostih je namreč uveljavljen deduktivno-nomološki model razlage, po katerem je moč odkrite zakonitosti delovanja aplicirati na vse konkretne opazovane dogodke. V družboslovju pa je uveljavljen tudi induktivni model razlage. To v praksi pomeni, da lahko družboslovec na primer »zelo natančno izračuna, da podpora vladi iz meseca v mesec pada, težava pa je v tem, da je to dejstvo mogoče interpretirati na zelo različne načine, vse bolj ali manj kredibilne. V odsotnosti znanstvenih zakonitosti, na katere bi odkrita dejstva kazala, je nemogoče ugotoviti, katera interpretacija je pravilna« (Tomc 2008, 12). Tomc gre še dlje in doda, da je del sociologije tako priveden do popolnega

»znanstvenega defitizma, do redukcije znanosti na pripovedovanje zgodb« (ibid.).

Past redukcionizma raziskave na preprosto pripovedkarstvo³ je pri analizi posameznih naključno izbranih primerov, kot jo bomo izvedli v naši raziskavi, vsekakor nezanemarljiva. A enako nesmiselno je analizo primerov v celoti opustiti zaradi bojzani po znanstvenem redukcionizmu. Omenjene težave nas opozarjajo, da je v raziskovalno delo potrebno vnesti več varovalk. Tako kot bi bilo problematično nekritično sprejeti in posredovati informacije iz neformalnih pogovorov, bi bilo enako nespametno tako informacijo povsem zanemariti. Pri zbiranju informacij bomo zato uporabili kombinacije različnih metod. Poleg opazovanja posameznih primerov in že omenjenih neformalnih pogovorov smo tako opravili tudi polstrukturirane intervjuje s strokovnjaki s področja urejanja prostora, primere pa smo odkrivali tudi s pomočjo analize medijskih vsebin. Povedano drugače, vsak konkretni primer, ki smo ga spoznali z uporabo ene izmed metod, smo poskušali ugotoviti tudi s pomočjo druge metode. S kombiniranjem vseh treh metod pridobivanja podatkov smo se po našem prepričanju zadostno zavarovali pred neutemeljenim posploševanjem, četudi na morebitno škodo zanemarjanja primerov mimikrije, ki smo jih zaradi nepreverljivosti opustili.

³ Ta pojav se dostikrat prikrade v interpretacijo študij primerov in ostalih kvalitativnih metod. Vzemimo za primer delo *Tekoča moderna* znamenitega sociologa Zygmunta Baumana. Ko Bauman opredeli pojav "praznih prostorov" (tj. prostorov, ki določenemu posamezniku ali družbenemu sloju ne predstavljajo pomena in tako na nek način zanje ne obstajajo), se posluži utemeljevanja z anekdoto: ko je namreč obiskal neimenovano evropsko prestolnico, ga je na letališču pričakala predavateljica iz univerze, na kateri je nastopil kot gostujoči predavatelj. Po zagotovitvi, da se žal ne moreta izogniti gneči na cestah v centru, je pot od letališča do hotela trajala dve uri. Ob odhodu se je Bauman raje odločil za taksi, s katerim je ista pot iz hotela do letališča trajala 10 minut, a s to razliko, da je taksist vozil mimo neuglednih slumov. Bauman to razliko pojasnjuje s tem, da v "mentalnem zemljevidu" gostiteljice neugledni predeli niso bili zabeleženi - so bili prazni (Bauman 2002, 133). Na tem mestu ne nameravamo problematizirati teoretskega izhodišča "praznih prostorov", problematična se nam zdi zgolj argumentacija primera. Baumanova interpretacija razloga za daljšo pot je seveda legitimna, toda na podlagi povedanega lahko enako legitimno nastopimo s povsem drugačno interpretacijo (iz sicer celega spektra možnih interpretacij), da je predavateljica želela uglednemu gostu ustvariti pozitiven prvi vtis o njenem domačem mestu in se je zavestno odločila izogniti se problematičnim predelom (torej da je bil Bauman operator v uspešni mimikretni akciji gostiteljice).

3 Družbena mimikrija

Pojem mimikrija se najpogosteje povezuje z zoološko definicijo, ki pravi, da je »mimikrija velika podobnost enega organizma (mimika) drugemu organizmu (modelu), kar tretji organizem (operatorja) zavede v napačno prepoznavo (identifikacijo) (Ngugi in Scherm 2006 v Smrke 2007, 17). Konkreten primer predstavljajo plenilcem užitne živali, ki s posnemanjem plenilcem neužitnih živali dosežejo, da jih plenilci zaobidejo. A delovanje, ki spominja na tovrstno živalsko mimikrijo, je moč opaziti tudi v delovanju človeka, kar je opredeljeno z družbeno mimikrijo. Marjan Smrke opredeli družbeno mimikrijo kot »delovanje posameznika ali različnih družbenih skupin, v katerih se skuša z različnimi oblikami pretvarjanja povečati možnost uspeha oz. zmanjšati možnost neuspeha v družbenem ali naravnem okolju« (Smrke 2007, 48). Nadalje Smrke poda še natančno opredelitev akterjev in prvin človeške/družbene mimikrije. Glavni akter je tako mimik (M), tj. tisti akter, ki skuša vzbuditi vtis o enakosti z določenim modelom. Akter, kateremu je namenjeno mimikovo delovanje, se imenuje operator (O), model (Mo) pa je stvaren ali nestvaren pojav, ki ga mimik posnema. Celota informacij, ki jih mimik posreduje z namenom zavesti operaterja, se imenuje Mimem (Mi), ki je sestavljen iz signalov. Vsi signali niso nujno dezinformacije, praviloma pa je tak vsaj eden in to je mimikretični signal (MS). Tisti signali, ki sami po sebi niso dezinformacije, pa vendar služijo kot dodatno prepričevanje o avtentičnosti mimikretičnega signala, so podporni signali, mimikretična akcija pa lahko vsebuje tudi nevtralne signale. V primeru, da mimik skuša zatajiti kako informacijo, govorimo o zatajitvenem signalu. Končno velja poudariti tudi, da je mimikretična akcija usmerjena k določenemu cilju (MC) (Smrke 2007, 49–50).

Tovrstna opredelitev družbene mimikrije pravzaprav ne potrebuje nadaljnje operacionalizacije. Podrobna razčlenitev prvin mimikrije onemogoča raziskovalcu, da bi videl tisto, kar želi videti. S tem pa vsebuje koncept družbene mimikrije tudi varovalko, da ne bi postal dežnik, pod katerega bi stisnili preveč družbenih pojavov, ki sicer zajemajo to ali ono prvino, vendar niso mimikretične akcije. Ponazorimo s primerom: V nekaterih mestih gradbišča ogradijo s poslikanimi ogradami, na katerih je izrisana fasada zgradbe. Čeprav vzorec na

ograji (Mi) lahko zavede mimoidočega (O) v misel, da se za plavo steno nahaja gozd (Mo), pa je zaradi višine take ograje, ki navadno ne zakrije v celoti delovnih strojev, moč sklepati, da je postavljalac (M) želel doseči zgolj estetski učinek, ne pa tudi zavajajočega. Seveda je mogoče tudi, da je postavljalac imel mimikretičen cilj. V tem primeru gre potem za neuspešno mimikretično akcijo zaradi šibkosti mimema. Preden postavimo tako interpretacijo, se moramo prepričati o obstoju mimikretičnega cilja. Ta primer, ki dopušča več interpretacij, nas ponovno opozarja na metodološke zagate, o katerih smo že pisali.

4 Mimikrija in arhitektura

Čeprav namen naše razprave ni podrobna opredelitev in razčlenitev pojma arhitektura, pa nam lahko vsaj okvirna definicija veliko pripomore k prepoznavanju mimikretičnih akcij. Ključen problem pri definiciji pojma arhitektura največkrat predstavlja zaobjemanje tako prvin znanosti, kot tudi umetnosti, ki so sestavni del arhitekture. Da je arhitektura tesno prepletena z obema področjema, nam nakažejo že slovarske definicije. Spletni slovar The Free Dictionary nam ponudi preprosto trditev, da je arhitektura znanost (in umetnost) oblikovanja in postavljanja zgradb (The Free Dictionary). Toda kot opozarja Uršič, je taka poenostavitev problematična, ker zanemarja širši družbeni vidik, ki ga »implicira vloga umetnosti« (Uršič 1999, 8). Za našo razpravo pa je še posebej zanimiva opredelitev utemeljitelja arhitekture Vitruvija (Marcus Vitruvius Polio), ki je s svojim delom *De Architectura libri decem* v antiki postavil temelje za današnjo znanost (in umetnost) arhitekture. Vitruvij je v svojem delu kot esencialno jedro arhitekture opredelil skladnost treh načel: trdnosti, uporabnosti in lepote (glej Vodopivec 1987, 13). Ta načela so velikokrat izhodiščna točka pri definiranju arhitekture, za našo razpravo pa zanimiva predvsem zato, ker nam služijo kot indic, na katerih področjih velja iskati mimikretične akcije v arhitekturi. Pojem trdnosti lahko posodobimo na pojem varnosti, ki zapade pod predpise in pravila, ki določajo varnostne standarde za tiste, ki zgradbo uporabljajo, kot tudi za okolico, v kateri se nahaja. Mimikretične akcije s področja varnosti so lahko bodisi zavajanje kupca, da je določena zgradba varna, bodisi državnega organa, da določena zgradba

zadostuje predpisanim kriterijem. Uporabnost je področje, kjer je mimikrija v prvi vrsti namenjena zavajanju potencialnih kupcev in/ali investorjev. Tudi zadnji kriterij »lepote« oziroma estetike je velikokrat področje mimikretične dejavnosti, še posebej v primeru nakupovalnih centrov, na kar smo nakazali že v uvodu.

5 Področja mimikrije v arhitekturi glede na mimikretične cilje

Antična opredelitev arhitekture, kot jo zastavi Vitruvij s prvinami varnosti, uporabnosti in lepote, nam lahko pomaga pri iskanju pojavnih področij arhitekture, v katerih se pojavljajo mimikretične akcije. Ne pove pa veliko o funkcijah mimikrije v arhitekturi. O funkcijah posameznih primerov bomo obširneje razpravljali v nadaljevanju, za potrebe kontekstualnega orisa mimikrije v arhitekturi pa najprej preglejmo nekatera glede na mimikretične cilje najpogostejša področja te dejavnosti.

5.1 Politično področje

Da je lahko mimikretičen cilj mimikrije v arhitekturi političen, smo nakazali že z uvodnim primerom zgodovinskega mita Potemkinovih vasi. Politični mimikretični cilji v arhitekturi pa niso le predmet mitov, saj se z njimi posredno ali neposredno ukvarjajo številne razprave in študije primerov. Večinoma študije obravnavajo arhitekturo kot sredstvo za doseganje ideoloških ciljev (prim. Lees 2001, 52). Sarah Moser denimo ugotavlja povezavo med arhitekturnimi trendi v Maleziji in kulturno-ideološkimi spremembami v državi. Slednje so vplivale tudi na spremembe v odnosu do islama, kar se je odražalo v oblikah mošej. Tako je posnemanje arabskih oblik mošej s kupolami zamenjalo do tedaj uveljavljene mošeje z večstopenjskimi strehami v obliki pagode. Gradnjo mošej, ki posnemajo arabske oblike, je večinoma financirala tudi država, saj je vladajoča stranka v upanju na glasove podpornikov islamskih strank (MC) želela dajati vtis, da je naklonjena konzervativnemu islamu (Moser 2012, 2926). Dokaz za to, da podobne primere najdemo tudi v Sloveniji, je primer gradnje islamskega kulturnega centra v Ljubljani, kjer je ob več let trajajočih (tudi političnih) razpravah o »primernosti« te gradnje leta 2011 obveljal načrt za t. i. džamijo, po katerem je kupola prekrita s kvadrasto obliko s prosojnimi rešetkami. Če se

spomnimo na argumente enega izmed vidnejših nasprotnikov gradnje islamskega kulturnega centra in tedanjega mestnega svetnika v Ljubljani, ki je med drugim dejal, da je tovrstni center »moteča silhueta v pretežno gotsko baročni silhueti Ljubljane« (Jarc 2008), bi si kvadrasto obliko nad kupolo lahko interpretirali kot nekaj, kar mimoidočim prikriva ravno to »motečo silhueto« (MC).

Razprave o odnosu politike in arhitekture pa niso omejene zgolj na sodobnost, temveč so prisotne tudi v študijah srednjeveških in antičnih skupnosti (prim. Moore 2010). Te študije pogosto obravnavajo simbolne pomene monumentalnih zgradb, ki vladajočim strukturam pomagajo pri ideološko simbolnem prikazovanju moči (Moore 2010, 370). Ob tem velja spomniti na to, da vsaka tovrstna dejavnost ne vsebuje tudi vseh opredeljenih prvin mimikretične akcije. Podrobneje bomo o tem razpravljali v nadaljevanju, ko bomo razmejili pojma mimikrija in simulacija.

5.2 Ekonomska področje

Mimikrija v arhitekturi je lahko tudi sredstvo za doseganje ekonomskih ciljev, ki se ga poslužujejo prodajalci. Prodaja »mačka v žaklju« (prim. Smrke 2007, 96) pa je prisotna tudi na področju nepremičnin, kar nam je v intervjuju potrdil nepremičninski agent Jan Novak.⁴ Do takšnih primerov prihaja bodisi pri novogradnjah, kjer zaradi želje po nižjih stroških graditelji posegajo po cenemem materialu, ki hitreje propada. Tu je lahko operator bodisi končni kupec, če je bil lastnik s tem dejanjem seznanjen (M), lahko pa je operator kar lastnik oziroma investitor. Tako opeharjeni kupec je kmalu po plačilu kupnine prisiljen financirati še stroške sanacije (Novak 2011).

Mimiki z ekonomskimi mimikretičnimi cilji ne skrivajo le cenene in nekakovostne izgradnje, temveč tudi druge pomanjkljivosti. Izkušnje našega intervjuvanca kažejo, da se marsikateri prodajalci pred prodajo stanovanja ali hiše lotijo hitre adaptacije, s katero skušajo prikriti to ali ono pomanjkljivost, ki bi utegnila odvrniti kupce. Pogosto se plesen na stenah prekrije z nedavnim beljenjem (po katerem se plesen naknadno spet pojavi, saj dejanski vzrok ni

⁴ Na izrecno željo intervjuvanca, ki se zaradi poslovnih razlogov ni želel javno izpostavljati, je ime spremenjeno.

odpravljen). Obstajajo pa tudi primeri, kjer prodajalec skuša zatajiti precej večjo pomanjkljivost na nepremičnini. Naš intervjuvanec je navedel primer, kjer je prodajalec poskrbel za luksuzen izgled zunanosti in notranosti hiše, s katerim je želel prikriti, da je bil objekt prvotno pravzaprav hlev. Pri obnovi se je prodajalec usmerjal zgolj na izgled, ne pa tudi na ustrezno obnovo izolacije, kar so nesrečni kupci občutili pozimi, ko so se jim predvideni stroški za ogrevanje potrojili.

Ekonomsko področje mimikretičnih ciljev v arhitekturi pa ni omejeno le na prodajo nepremičnin. Mimikretičnih akcij na področju arhitekture se poslužujejo tudi trgovska podjetja, ki poskušajo privabiti kupce z impresivnimi pročelji. Več o tem bomo spregovorili v nadaljevanju, ko bomo analizirali primere, ki smo jih našli v ljubljanskem nakupovalnem središču BTC.

5.3 Statusno področje

Mimikrija v arhitekturi pa je lahko tudi sredstvo pretvarjanja glede mimikovega družbenega statusa. Izgled bivališča je namreč skozi celotno zgodovino tudi odraz družbenega ali ekonomskega statusa. Posredno smo to že obravnavali, ko smo razpravljali o političnem področju in simbolnem odražanju moči skozi monumentalne zgradbe. A zgodovina pozna tudi zavajanje posameznikov o svojem položaju skozi lastne zgradbe. Večinoma gre na tem področju za posnemanje dražjih materialov, ki so si jih lahko privoščili samo posamezniki iz višjega socialnega statusa. V baročni Italiji se je prav v ta namen razvila scagliola, ki je sestavljena iz drobcev marmorja in posnema pravi marmor, ki so si ga lahko privoščili pripadniki višjih slojev (prim. Staehli 1984, 45). Podobna tehnika se uporablja za izdelavo terazza, kjer se drobce marmorja, granita, stekla ali podobne surovine pomeša z vezivom za imitacijo dražjih kamnitih talnih ali stenskih oblog. Terazzo se je v 19. stoletju pogosto uporabljal pri opremljanju bolnišnic v ZDA, zaradi česar je prihajalo do težav, kar lahko razberemo iz zapisa v dobro stoletje stari publikaciji *The american journal of nursing*: »Zadovoljivo in poceni talno oblogo moramo še odkriti. Terazzo poka, cement in podobne oblike tal so grde in vselej nečiste /.../ Glede na izkušnje iz prakse smo prepričani, da so kamnite plošče, marmor, mozaik ali pa zelo draga lesena tla, ne glede na prvotne stroške, dovolj zadovoljive in trpežne, da postanejo skozi čas tudi najbolj ekonomične.« (Goodrich 1905, 94).

Izdelki iz poceni materialov, ki posnemajo dražje, so vsekakor prisotni tudi danes. O tem nazorno priča pestra ponudba »imitacij« mahagonija, marmorja, tudi zlata v obliki lističev tolčene medenine. Ob tem pa moramo poudariti, da statusna mimikrija ni omejena le na predstavljanje položaja, ki je višji od dejanskega, ampak tudi obratno. V naši raziskavi smo namreč naleteli na primer, kjer naj bi mimik z zanikrno zunanostjo in okolico svoje hiše skušal zavesti operatorja, da priprada ekonomsko nižjemu položaju od dejanskega.

5.4 Umetnostno področje

Do sedaj smo se mimikrije na področju estetike posredno že večkrat dotaknili, a vselej iz vidika drugačnih mimikretičnih ciljev, pri čemer pa moramo poudariti, da je umetnost sestavni del arhitekture. Sredstvo ustvarjanja optične iluzije trompe l'oeil, ki so se ga za ustvarjanje navidezne globine posluževali slikarji, uporabljajo tudi oblikovalci prostora (glej Bertol 1996, 88). Pri tem obstaja veliko možnosti za doseg cilja optične prevare: lahko se doseže učinek večje globine z ustrezno poslikavo prostora ali pa poskuša pri optičnih prevarah uporabiti vir svetlobe, obiskovalca pa lahko zavede že oblika prostora. Daniela Bertol opisuje primer objekta, ki izgleda navzven enako visok, v notranjosti pa so tla in strop nagnjena v obliko trapeza. Zato lahko denimo dva človeka v nekem prostoru in to na različnem koncu izgledata različno visoka, četudi sta v resnici iste višine, saj je učinek povezan s spreminjajočo višino prostora.

Estetska mimikrija v arhitekturi je lahko povezana tudi z olepšavanjem zunanjega izgleda kakšnega objekta, ki s svojo podobo deluje moteče na okolico. Primer stene, ki zakriva gradbišče, smo omenili že uvodoma: kot že rečeno, je potrebno pri tovrstnih primerih pozornost usmeriti na dejanski obstoj mimikretičnega cilja, saj ta v tovrstnih primerih ni nujno vselej prisoten. Prav tako pod mimikrijo ne moremo uvrstiti različnih oblik posnemanja, katerih namen ni zavajanje, temveč iskanje najboljšega funkcionalnega približka nečemu, kar je v določenih okoliščinah težje dostopno. Primer tega je umetna trava na nogometnih igriščih. V krajih, kjer je vzdrževanje naravne trave zaradi vremenskih razmer nemogoče, namen postavljalca umetne seveda ni zavajanje gledalcev in igralcev, temveč omogočanje ustreznih (predpisanih) razmer za izvedbo tekme.

5.5 Področje zaobhajanja pravnih predpisov

Mimikrija v arhitekturi je lahko tudi sredstvo, s katerim želi mimik zaobiti pravne predpise. Tukaj lahko govorimo o prikrivanju protipravnega delovanja v notranjosti objekta, kar lahko zajema bodisi kazniva dejanja, kot je denimo proizvodnja prepovedanih drog v garaži, bodisi pravno neurejeno obrt oziroma "delo na črno." Takšni obrtniki v svoje poslovne prostore kupcev ne vabijo z velikimi svetlobnimi napisi, temveč skušajo z izgledom običajne garaže prikriti svoje delovanje pred morebitnimi inšpektorji.

Poleg zaobhajanja splošnih pravnih predpisov, se z mimikrijo v arhitekturi pogosto zaobhaja tudi predpise, ki urejajo posege v prostor. Znani so primeri objektov, ki navzven izgledajo kot čebelnjaki, medtem ko v notranjosti vsebujejo človeške bivalne prostore. O tem področju in primerih tovrstnega delovanja bomo bolj obširno razpravljali v nadaljevanju.

5.6 Lovsko področje

Področje, kjer je mimikrija v arhitekturi razmeroma pogosta, je tudi lovstvo. Dober primer tega so lovske preže, na katerih se skrivajo lovci, ki prežijo na mimoidočo divjad. Ti objekti, ki izgledajo kot majhne lesene utice, postavljene na visokih lesenih drogovih, najverjetneje ne zavedejo nobenega človeka. So pa uspešne pri zakrivanju lovca pred njegovim morebitnim plenom, kar nas opozarja na to, da lahko imamo pri oblikovanju v prostoru opravka tudi z medvrstno mimikrijo.

5.7 Vojaško področje

Vojaška dejavnost je skozi stoletja vselej vsebovala mimikretične akcije, v kateri se nasprotnika oziroma operatorja v vojni "skušata na številne načine zmesti, zavesti" (Smrke 2007, 110). Legendaren primer vojaške mimikrije je znameniti trojanski konj, kot ga je opisal Homer (Smrke 2007, 111). Sestavni del vojaškega delovanja v vojni pa je tudi skrivanje postojank, baz in drugih strateško pomembnih objektov. Pri zakrivanju vojaških objektov je lahko v pomoč tudi naravna okolica. Tako so indijanci plemena "blackfoot" v gostejših gozdovih postavljali trikotne vojne lože, to je šotorom podobne zgradbe, ki so jih izdelali iz drevesnih debel. Prednost take lože, ki so jo postavljali na strateško pomembnih

prehodih, je bila, da jo je deseterica mož postavila v pičlih dveh urah, vanjo pa se je skrilo dvanajst vojakov (Ewer 1944, 185). Obenem pa so lože, ki so izgledale kot skupek nagnjenih debel, nasprotniki težko opazili.

V vojni se poleg naravnih okoliščin za prikrivanje dejavnosti pogosto izrabljajo že obstoječi objekti, ki s svojo zunanostjo nudijo kritje pred dejanskim vojaškim delovanjem v notranjosti. A niso zgolj vojaki in njihovi strategji mimiki v vojni. Mimikrije so se v vseh vojnah posluževali tudi civili, ki so bodisi organizirali upor proti okupatorju bodisi se v strahu za svoje življenje skrili pred nasprotno vojsko. Tvrstni primeri se pojavljajo tako rekoč skozi vso zgodovino vojn. V drugem stoletju našega štetja so se prebivalci rimske province Judeje pred rimsko legijo skrivali v komplekse skritih podzemnih tunelov. Vhode vanje so skrivali na najrazličnejše načine, nahajali so se namreč pod prešami za oljke, skladišči, v grobnicah in podobno (Kloner 1983, 212).

S pregledom funkcij mimikrije v arhitekturi smo na eni strani prikazali raznolikost tovrstnega mimikretičnega delovanja, obenem pa spoznali, da je to delovanje vselej pogojeno z določenim družbenim kontekstom. Zato se moramo za uspešno razumevanje primerov mimikrije v arhitekturi, ki jih bomo obravnavali v nadaljevanju, najprej seznaniti z okoliščinami, ki vplivajo na posameznikovo odločitev za mimikretično akcijo.

6 Umestitev v kontekst

Ko govorimo o mimikriji v arhitekturi, ne moremo mimo ugotovitev prostorske sociologije, s pomočjo katerih bomo lahko družbeno mimikrijo umestili v širši družbeni kontekst. V prostorski sociologiji je razmerje med (pravno) načrtovanim in dejanskim stanjem predmet številnih teoretskih razprav. Razmerje med planiranjem (ki se v zadnji instanci odraža tudi v pravnem aktu) in sociologijo Gantar v grobem opredeli kot razmerje med »teorijo in prakso« (Gantar 1993, 13). Toda omenili smo že, da je praksa velikokrat precej bolj kompleksna, kot ji teorija zmore slediti. V tem kontekstu je zlasti zanimivo izhodišče Draga Kosa v delu Racionalnost neformalnih prostorov. Kos izhaja iz

Habermasove razdvojitve sistema in sveta-življenja, ki gnezdi v Webrovih izhodiščih racionalne družbe in odčaranega sveta, vendar jih Habermas dopolni. »V odčaranem, vendar reduciranem svetu, doleti posameznika »izguba pomena«, kar povzroča, da si vsak sam vzpostavlja enotnost, tj. svet, ki ga lahko obvladuje oziroma se mu vsaj zdi, da ga lahko obvladuje. /.../ Razvojna dinamika odčarane racionalne in moderne družbe vodi torej v poglobljanje razhajanja med svetom posameznika in njegovim okoljem, tj. sistemom« (Kos 1993, 43). Kos v nadaljevanju Habermasovo dihotomijo dopolni z vmesnim interpretacijskim prostorom. Če je za t. i. svet-življenja značilna relativna odprtost ter komunikacijska in substancialna racionalnost, potem je na drugi strani za sistem značilna relativna zaprtost ter smotrna in funkcionalna racionalnost (glej Kos 1993, 95). Med obema poloma pa Kos doda še interpretacijski prostor, »kjer nastajajo različne protoinstitucionalne eklektične variante delovanja. Te niso podvržene strogo kodificiranim pravilom, temveč prepletajo različne kombinacije in ustvarjajo nove konfiguracije« (Kos 1993, 94), omenjene novosti se po Kosu lahko emancipirajo in dobijo legitimen status znotraj systemske sfere (ibidem). Tu pa je po našem mnenju bistvena prednost dopolnitve Habermasove dihotomije z interpretacijskim prostorom, saj ne le izpostavlja delovanje ob stičišču obeh polov, temveč tudi opozarja na to, da je vpliv sistema na svet-življenja (in obratno) dvosmeren. Izhajajoč iz tega interpretacijskega prostora se Kos v kasnejših delih zavzema za skupno diskurzivno polje (glej. Kos 2002, 19), ki temelji na teoretskih nastavkih teorije postmodernizma, zlasti v znamenitem delu Becka, Giddensa in Lasha Refleksivna modernizacija (glej Beck in drugi 1994).

Bistveno vprašanje na tej točki je, kam znotraj te trodelitve umestiti mimikretične akcije v arhitekturi. Znova se nam skuša vsiliti preprosta teza, ki bi mimikrijo umestila znotraj interpretacijskega prostora, a kot bomo videli kasneje, mimikretične akcije nastajajo tako v sistemu, kot tudi v svetu-življenja. Interpretacijski prostor pa ima po našem prepričanju pri mimikriji bistveno vlogo drugje. Poleg tega, da je to prostor, v katerem se mimikretična akcija izkaže kot uspešna ali neuspešna, je to hkrati tudi prostor, v katerem se sploh prvotno pojavi motiv za mimikretično akcijo. Po našem prepričanju so prav interpretacije

v vrzeli med teorijo in prakso ključne pri oblikovanju mimikretičnih ciljev oziroma pri oblikovanju interesa za poseg po mimikretični akciji.

Za utemeljitev zgornje teze moramo pod drobnogled vzeti interpretacijsko polje, pri čemer bomo začeli s problematiziranjem koncepta racionalnosti. Sama racionalnost je namreč v teoriji temeljna značilnost planiranja (glej Gantar 1993, 16), poleg tega, da je družbena in institucionalizirana dejavnost (torej je v Kosovi trodelitvi del »sistema«). Glavni razsežnosti planiranja pa sta prilagajanje spreminjajočemu se okolju (podobno torej kot teoretsko izhodišče prava) ter usmerjenost k doseganju določenih ciljev (Sekulič v Gantar 1993, 16). Tako opredeljeno planiranje je do neke mere skladno z izhodišči teorije prava, prav tako pa je skladno z opredelitvijo »sistema«. Problematično pa je, kot nadaljuje Gantar, ker sloni na težko opredeljivi predpostavki racionalizma. Gantar izpostavlja Boudonov koncept nelogičnega delovanja, pri katerem posameznik z vidika opazovalca deluje iracionalno (Gantar 1993, 38). Primer takega delovanja je znamenita zgodba o Buridianovem oslu, ki je enako oddaljen od dveh enakih vreč ovsa in pogine, ker se ne more (racionalno) odločiti, katero naj izbere. Če bi osel deloval po naključju ali celo iracionalno po praznoverju (npr. desna stran je srečnejša), bi preživel (Gantar 1993, 39). Boudonovo pojmovanja nelogičnega delovanja po Gantarju opozarja, da se akterji »še kako zavedajo svojih preferenc in omejitev opcij, h katerim se nagibajo, toda kljub temu ravna neoptimalno« (Gantar 1993, 40). Razlog za tako delovanje Boudon vidi v »strukturnih značilnostih situacij odločanja, na katere posameznik sam ne more bistveno vplivati oziroma, ker v razmerah soodvisnosti akterji pri presoji svojega delovanja ne upoštevajo samo lastnih preferenc, temveč tudi kalkulacije, kako bi utegnili ravnati drugi akterji« (Gantar 1993, 41). S tem pa se zelo približamo »kalkulacijam«, ki smo jih omenjali na začetku naše razprave, ko smo iskali potencialne operatorje. Mimik, ki skuša z mimikretično akcijo zavesti bodisi državni organ bodisi mimoidoče, ki bi ga utegnili prijaviti, ravna na podlagi svojih lastnih predpostavk oziroma »kalkulacij«, četudi bi se v določenem okolju izkazale za zmotne. Četudi je mimikretična akcija sama preišljena, se tukaj srečamo z bistveno ugotovitvijo, da je povod za njeno izvedbo podvržen akterjevi (mimikovi) lastni »racionalnosti«, ta pa je nenazadnje lahko tudi za zunanjega

opazovalca povsem iracionalna. Še več: s tem izhodiščem lahko znova utemeljimo tudi naše izhodišče individualne študije posamičnih mimikretičnih akcij, saj je akterjeva (mimikova) odločitev za mimikretično akcijo rezultat njegove individualne percepcije okoliščin. Te akterjeve predpostavke (kalkulacije) pa se po našem prepričanju izoblikujejo predvsem v že omenjenem interpretacijskem prostoru, kot ga pojmuje Drago Kos.

Vrnimo se nazaj k interpretacijskemu prostoru. Omenili smo že, da gre za izhodišče, na katerem temelji Kosovo zavzemanje za skupno diskurzivno polje, kjer bi potekalo »prevajanje in usklajevanje specialističnih jezikov in konceptov« (Kos 2002, 19). Ta koncept je za nas zanimiv predvsem v luči naše teze, da se izhodišče za mimikretično akcijo oblikuje v interpretacijskem prostoru, ki bi lahko odigral vlogo skupnega diskurzivnega polja. Podobno idejo je razvil tudi Ulrich Beck v znamenitem eseju *Refleksivna modernizacija*, v katerem govori, da je za refleksivne moderne družbe značilna potreba po »oblikah in prostorih⁵ za konsenz ustvarjajoče sodelovanje med industrijo, politiko, znanostjo ter javnostjo« (Beck in drugi 1994, 29). Toda kritiki teorije refleksivne modernizacije opozarjajo, da se v praksi ta koncept skupnega diskurzivnega prostora izkaže za precej idealnotipskega in predvsem daleč od realnosti. Brian Wynne je delovanje skupnega diskurzivnega polja problematiziral v študiji primera radioaktivne kontaminacije trave v severnem predelu Velike Britanije. Wynne v prvi vrsti izpostavlja problematičnost predpostavke, da laična javnost a priori zaupa strokovni, po njegovem mnenju je odnos laične javnosti do strokovne "razpet med odvisnostjo in odtujenostjo" (Wynne 1996, 47). V svoji študiji primera je namreč ugotovil, da so strokovnjaki pri svojem interventnem poseganju v prostor popolnoma zanemarili neformalno znanje kmetov, s čimer so sicer izgubili kredibilnost, toda kljub temu so se kmetje zaradi strahu pred nepoznano nevarnostjo ravnali po nasvetih strokovnjakov (glej Wynne 1996, 67). Ta primer nas ponovno opozarja, da je pri analizi mimikretičnih akcij in tudi vseh ostalih družbenih delovanj nujno upoštevanje odnosov v interpretacijskem polju, ki sooblikujejo predpostavke družbenega akterja, na podlagi katerih se odloča za način delovanja. A dualni odnos odvisnosti in odtujenosti lahko iz

⁵ V izvorniku »forms and forums«.

Wynnovega konteksta neznane nevarnosti (radioaktivne kontaminacije) apliciramo kar na celotno razmerje sistema in sveta-življenja. Če je slednji prostor neformalnih znanj, je namreč prvi prostor strokovnosti in tudi avtoritete ter ima kot tak možnost s sredstvi prisile aplicirati svoje odločitve na svet-življenja, te pa lahko tudi zanemarjajo neformalna znanja in se s tem od sveta-življenja odtujijo. Sredstvo prisile je največkrat povezano s sprejemanjem in izvrševanjem pravnih norm, zato bomo v nadaljevanju pogledali še nekaj relevantnih področij pravne znanosti.

6.1 Prevara zakona; problem operatorja

Pravni predpisi so pomemben del mimikrije v arhitekturi. Razlog za to je preprost: pravna ureditev (kakršnakoli že je), razumljivo, ne more v celoti zadostiti interesom slehernega posameznika. Ta lahko svoj interes tako uveljavlja z zaobhajanjem pravnih norm. Tako nas ne more presenetiti, da je koncept »prevare« pravne norme star domala toliko, kot tudi samo pravo. Že antično rimsko pravo pozna opredelitev ravnanja v prevaro zakona (znamenita maksima »in fraudem legis agere«), do katere pride, »ko stranka izrabi (tj. zlorabi) katero od pomanjkljivih dikcij z namenom, da doseže cilj. /.../ ob spoštovanju zakona obide njegov smisel« (Kranjc 2000, 116). Ostanimo za trenutek pri tej antični opredelitvi, ki je na prvi pogled skladna s Smrketovo opredelitvijo družbene mimikrije. Mimik je stranka, mimem pa je interpretacija zakona, ki ni skladna z njegovim namenom. Mimikretični cilj je uveljavljanje mimikovega interesa, ki ni skladen z namenom zakona. V dilemi pa se znajdemo pri operatorju. Če bi sledili zgornjemu citatu, bi lahko kot operatorja opredelili »zakon«, toda takšna opredelitev je precej nedorečena. Težko si namreč predstavljamo tezo, da bi lahko bil »zakon« sam po sebi prevaran. Lahko pa nam pri opredelitvi operatorja pomaga opredelitev pravih razmerij (tj. pravno urejenih razmerjih). Pavčnik izpostavlja, da pravnost da določenemu družbenemu razmerju »novo kakovost«. To postane »preverljivo, zato je predmet javnega nadzora in ga je mogoče izsiliti ali pa vsaj prisilno sankcionirati« (Pavčnik 2007, 159). Ta opredelitev nam nakaže dva morebitna operatorja. Prvega s pojmom sankcioniranja, o katerem Pavčnik zapiše, da »pravna pravila vsaj naposled sankcionira država s svojim aparatom za fizično

prisiljevanje ljudi« (Pavčnik 2007, 27). V prvi vrsti lahko torej, ko govorimo o obidu zakona, kot operatorja opredelimo osebo, ki deluje v okviru državnega aparata, torej katerokoli uradno osebo, zadolženo za uveljavljanje določene zakonodaje ali sankcioniranje nespoštovanja določene zakonodaje (gradbeni inšpektor, policist, nenazadnje tudi sodnik; konkretne osebe so odvisne od konkretnih situacij). Drugega možnega operatorja pa nam pri opredeljevanju pravnih razmerij nakaže izraz »javni nadzor«, ki nam ga je v intervjuju posredno nakazala Martina Lipnik, ko trdi, da nekateri organi, med njimi tudi za našo razpravo relevantni gradbeni inšpektorji, izvajajo nadzor le na podlagi prijav (Lipnik 2010). V tem primeru se mora mimik v prvi vrsti namesto sankciji poskušati izogniti prijavi, ki bi posledično vodila do sankcije. V takem primeru je operator vsak posameznik, ki bi podal prijavo. Ko govorimo o mimikriji v arhitekturi, je v določenih primerih operator, kot bomo videli v nadaljevanju, lahko konkretna oseba (na primer sosed, konkurent v gospodarski dejavnosti ipd.), v določenih pa skuša mimik zavesti množico operatorjev (prim. Smrke 2007, 71) – domala vsakega mimoidočega, ki bi utegnil podati prijavo, kar je seveda skladno s pojmom »javni nadzor«.

6.2 Problem pravnih praznin; mimikrija ali simulacija?

Da gre v družbenih razmerjih hitreje, kot jim zmore pravo slediti, opozarja tudi Pavčnik (Pavčnik 2007, 382), to pa privede do situacije pravnih praznin. Slednje po pravnih teorijah pojmujejo tako pomanjkljivosti zakonske ureditve, kot tudi pomanjkljivosti v njihovi izvedbi (Pavčnik 2007, 389). Slednje je, kot bomo videli v nadaljevanju, pereč problem na področju urejanja prostora. Pojem pravnih praznin pa je relevanten tudi za razmejitve mimikretičnih akcij od simulacij. Vzemimo za primer hipotetično situacijo, da določeno področje ureditve v prostoru ureja izjemno star zakon, ki ne ustreza aktualnemu družbenemu kontekstu. V pripravi je nov zakon, ki pa se zadržuje v obravnavi. V takem primeru tudi državni organi skrbijo za izvajanje zakona manj oziroma sploh ne, saj se pripravljajo na izvedbo novega. Dejanje, ki v takem kontekstu zaobhaja star (a veljaven) zakon, ni mimikretično, saj je operator ravnodušen. Na podoben problem nas je v intervjuju opozoril Marko Peterlin – direktor nevladnega inštituta za politike prostora (IPoP), ko nam je opisal situacijo, v kateri je upravni

organ sam podal posamezniku interpretacijo pravnega akta (torej mimem), s katero je stranka dosegla želen učinek, kar je sam označil kot nesmiselno, ker nenazadnje ruši kredibilnost akta (Peterlin 2010). Po eni strani tako dejanje ni mimikretična akcija, saj je predstavnik državnega aparata, ki bi ga pričakovali v vlogi operatorja, tako rekoč ravnodušen do dejanja posameznika oziroma posamezniku pri zaobhajanju zakona še pomaga. Po drugi strani pa ima taka situacija tudi povsem realne posledice, tako da se pojavlja vprašanje, zakaj pravzaprav v taki situaciji sploh upoštevati veljaven, a ne tudi dosledno izvajan zakon. Odgovor na to vprašanje nam podaja Baudrillard s svojim konceptom simulacije. Baudrillard razlikuje med hlinjenjem in simulacijo, kar ponazarja s primerom bolezni. »Tisti, ki hlini bolezen, se lahko preprosto spravi v posteljo in se dela bolnega. Tisti, ki simulira bolezen, pa bolezen določa simptome.« (Baudrillard 1999, 11). Hlinjenje (ali prikrivanje) po Baudrillardu pušča princip realnosti neokrnjen, saj je resničnost zgolj zakrinkana, medtem ko simulacija postavi pod vprašaj razliko med »resničnim« in »lažnim« (ibid.). Ravno ta postavitev pod vprašaj realnosti ustvarja simulacijo, po Baudrillardu, toliko bolj pomembno. Ko se sprašuje, kako bi represivni aparat reagiral na lažni rop, ugotavlja, da bi se mreža umetnih znakov prepletla z realnimi elementi, kar bi posledično privedlo, da bi se »nemudoma znašli v realnem« (denimo, da bi bančna stranka doživela srčni napad) (Baudrillard 1999, 32). Baudrillard gre še dlje in zapiše, da je simulacija neskončno nevarnejša, saj »vedno dopušča domnevo, onstran svojega objekta, da bi bila sama red in zakon lahko le simulacija« (Baudrillard 1999, 31). Poglejmo si v tej luči naš primer starega zakona. Sugerirane interpretacije s strani upravnega organa že mogoče rušijo kredibilnost tega akta, toda na ideološki ravni ohranjajo načelo pravne države, v kateri je zakonodajo potrebno spoštovati. Stranka, ki sprejme interpretacijo, hkrati nase prenese odgovornost zaobhajanja prava, in četudi se ji ni potrebno bati morebitnih sankcij represivnega aparata, je vseeno odgovornost na njeni strani, medtem ko ideal ali, če parafraziramo Baudrillarda, hiperrealnost, pravne države ostaja.

Problem vzdrževanja avtoritete pravnega predpisa, kljub temu, da je življenjska praksa v popolnem nasprotju z njim, še zdaleč ni zanemarljiv in mestoma vodi do

naravnost absurdnih situacij. Vzemimo za primer spomeniško zaščiten klavnico na Mesarski ulici v Ljubljani. Dotrajani objekt, ki je bil dolga leta zapuščen in propadal, je leta 2006 postal spomeniško zaščiten. Vendar je v času propadanja v neposredni bližini industrijskega objekta nastalo več stanovanjskih novogradenj. Ker je za prodajo stanovanj precej pomembnejša bližina trgovin s prehrano, kot pa starega neuporabljanega industrijskega kompleksa, je prišlo do konflikta interesov. A ker so bili deli klavnice spomeniško zaščiteni, jih je bilo potrebno ohraniti, četudi se sedaj za velikim obokom nahaja stena trgovskega objekta. Te komične situacije (Slika 6.1) ne moremo opredeliti kot mimikretično akcijo, vendar pa po drugi strani simbolno sporoča pomen spoštovanja »sistema«, četudi je precej dlje od sveta-življenja, v katerem oboka najverjetneje ne bi bilo.

Slika 6.1: Spomeniško zaščiteni ostanki klavnice

V tej točki se nam skušata vsiliti dve interpretaciji. Po eni strani bi lahko preprosto Baudrillardovo razmejitev med hlinjenjem in simulacijo dobesedno prenesli v razmejitev med mimikrijo in simulacijo, po kateri je pri prvi resničnost zgolj zakrinkana. Druga možnost pa bi bila, da bi prenesli koncept simulacije v

teorijo mimikrije, tako da bi zapisali, da gre v primeru zakona, ki nam ga upravni organ sam pomaga zaobiti, prav tako za mimikretično akcijo, kjer je operator tisti del prebivalstva, ki želi (potrebuje?) neokrnjen ideal pravne države. Obe ti interpretaciji pa sta, kljub svoji mamljivosti, precej površni. Bolj smiselno je koncepta mimikrije in simulacije uporabljati komplementarno, saj je vsaj na področju ideologije skrajno težavno potegniti jasno ločnico med obema konceptoma. Nenazadnje je cilj mimikrije včasih tudi prikriti »realno«, če je mimikretična akcija neuspešna, potem jo seveda lahko takoj prepoznamo kot hlinjenje, toda uspešna mimikretična akcija z množico operatorjev preide že v situacijo, ko je meja med realnim in simuliranim težko (včasih celo povsem nemogoče) razvidna.

6.3 Pravni akt kot mimem

Za ponazoritev težavnosti pri razmejevanju mimikrije in Baudrillardove simulacije si oglejmo še eno izhodišče, ki nam ga je v intervjuju podal Peterlin. Po njegovem mnenju smo v Sloveniji namreč priča shizofreni situaciji, kjer zakone pišemo po nemško, medtem ko na drugi strani družba ni pripravljena na uveljavljanje take zakonodaje (Peterlin 2010). Če vzamemo to interpretacijo pod drobnogled, lahko znova prepoznamo prvine mimikrije. Povedano drugače: zakonodajalec (M) sprejme zakon (Mi), s katerim skuša prikazati (ali uveljaviti) drugačno družbeno realnost (Mc). Spet smo v zagati pri operatorju, tako da samo po sebi to še ni mimikretična akcija. Če denimo pridemo do neizpodbitne ugotovitve, da je namen zakona zavesti neko naddržavno institucijo (denimo EU) o realnem stanju ali mogoče na škodo manjšin zavesti večino prebivalstva, potem je sprejem tega zakona že mimikretična akcija. Čeprav zakonodajalec formalno zapiše namen zakona, pa ima venomer lahko tudi prikrit namen. Dober primer mimikretične akcije na meddržavni ravni je Grčija, ki je z zavajajočimi podatki (Mi) zavedla evropsko monetarno unijo (O), da izpolnjuje kriterje za priključitev evroobmočju, kar ji je tudi uspelo (Mc). Mimikretična akcija se je izkazala za uspešno, vendar jo je ekonomska kriza naknadno razkrila. Toda vprašajmo se, ali bi, če bi Grčiji uspelo doseči prikazano stanje in ne bi prišlo do krize, sploh kdaj lahko izvedeli »realnost«. Brez konkretnega dokaza pri označevanju zakona kot

mimikretične akcije se namreč znajdemo na precej spolzki podlagi, vendar nas navedeni primer opozarja, da četudi bi zdravorazumsko mimikrijo pripisali prej svetu-življenja, ta vendarle ni tuja niti sistemu.

Odpira pa se nam tudi zanimivo vprašanje, kako je z zaobhajanjem zakona, ki je (oziroma naj bi bil) mimem v mimikretični akciji. Ali še vedno govorimo o mimikriji ali pa smo tu že na področju protimimikretične dejavnosti, kot jo opredeli Smrke (Smrke 2007, 162). Ključna pri protimimikretični dejavnosti sta po Smrketu demimikretični uvid in demimikretična disjunkcija. Pri prvem gre za prepoznavanje mimikretične akcije kot mimikretične, drugi pojem pa označuje »delovanje proti mimikretični konjunkciji (enakosti/istovetnosti mimema in modela) kot zgolj navidezni – kot ideološkemu konstrukt, če gre za mimikretično ideologijo« (Smrke 2007, 162). Zanimivo pa se je v tej luči vrniti k primeru iz prejšnjega poglavja, kjer je organ sam sugeriral stranki interpretacijo, s katero bi zaobšla zakon. Je to protimimikretična dejavnost s strani državnega organa? Enoznačen odgovor na to vprašanje bi bil možen le, kadar bi lahko neizpodbitno ugotovili, da je konkretni zakon mimem. V tem primeru bi gotovo lahko govorili o demimikretičnem uvidu in delovanju na podlagi tega. Kot že rečeno, je to težko, včasih skorajda nemogoče, ugotoviti.

7 Prakse mimikrije v arhitekturi

7.1 Posnemanje naravnega okolja

Verjetno najbolj očiten primer razkoraka med teorijo in prakso predstavlja dejavnost vrtničkarstva v Ljubljani. Neformalna praksa, v kateri so večje zelene površine v mestu in okolici prebivalci zasedli s pridelovanjem zelenjave, je imela v Ljubljani več desetletno tradicijo. Čeprav vrtnički niso bili formalno lastniško urejeni, so si vrtničkarji prostor preprosto prisvojili in skozi leta postavili ograje in vso pripadajočo infrastrukturo (delovne lope, cisterne za vodo, ipd.). Leta 2008 so mestne oblasti pričele z aktivnostmi za odstranitev nelegalno postavljenih vrtničkov na zemlji, ki je bila v lasti občine, občina pa je na drugih lokacijah uredila legalne vrtničke z vso potrebno infrastrukturo. Te so dodelili tistim, ki so se prijavi na razpis za simbolno ceno najema.

Toda vrtničkarstva te poteze občine niso v celoti odpravile. V prvi vrsti, ker ponudba legalnih vrtničkov ni dosegla povpraševanja, nekateri pa se zanje niso odločili zaradi oddaljene lokacije. Nekaj vrtničkov pri Stožicah, ki jih obdelujejo večinoma stanovalci bližnjih blokov, so ostali, vendar s precej spremenjeno podobo. Namesto ograj so gredice s solato in korenjem skrite v gosti visoki travi, ki obdaja okolico. Tak vrtniček v primerjavi s predhodnimi podobami vrtničkov deluje precej neurejeno, toda gospa, ki ga obdeluje, nam pove, da "nima smisla urejati vrtnička, da bi ga potem rušili /.../ pa še s ceste se ga ne vidi". S tem jasno razkrije svojo mimikretično akcijo, pri čemer uporablja naravno rastje kot zatajitveni signal, ki skriva dejanski vrtniček, zato da ga kdorkoli, ki bi jo utegnil prijaviti oblastem, (O) ne bi opazil.

V neposredni bližini zgornjega primera pa se je drug vrtničkar poslužil še bolj domiselnega mimema, pri čemer si je vrtniček postavil tik ob ograji transformatorske postaje. Ograjo slednje je preprosto "podaljšal" z živo mejo, ki od daleč izgleda kot bujno grmičevje ob kovinski ograji, ki omejuje transformatorsko postajo, vendar se za njo skriva vrtniček z lopo. Tudi pri tej mimikretični akciji so operatorji vsi mimoidoči, ki bi lahko vrtničkarja prijavili oblastem.

Slika 7. 1: Posnemanje lastnosti naravnega okolja

Primer vrtilčkov nazorno prikaže razkorak med neformalnim znanjem sveta-življenja, v katerem vrtilčka na točno določeni lokaciji ne more nadomestiti bolj oddaljen vrtilček, kot ga je postavil "sistem", četudi je ta kakovostnejši. Naša sogovornica nam je to potrdila tudi s tem, ko je rekla, da bi bila pripravljena plačevati dajatev, da bi le lahko imela vrtilček na lokaciji v bližini stanovanja.

S posnemanjem lastnosti naravnega okolja pa se ne prikrivajo zgolj vrtilčki, temveč tudi stanovanjske hiše. Sliki 7. 1 in 7. 2 kažeta stanovanjski hiši, katerih barve fasad posnemajo barve bližnje okolice. Čeprav nam dejanske podrobnosti obeh primerov niso znane, pa izbor barve fasade gotovo ni naključen, temveč premišljena mimikretična akcija, s katero je objekt iz katerega koli razloga že (Mc) manj opazen mimoidočim (O).

Slika 7.2: Objekt v goščavi

7.2 Čebelnjaki z garažami in kozolci za pnevmatike

Več naših sogovornikov je pridobivanje ustrezne dokumentacije za pričetek gradnje stanovanjske hiše označilo kot zapletenega, dolgotrajnega in finančno zajetnega. Čeprav zgolj na podlagi pogovorov z naključnimi sogovorniki ne moremo posploševati ugotovitev na širši kontekst, pa razširjenost točno določene oblike črnih gradenj priča o razširjenosti takega prepričanja. Slovenska zakonodaja je do leta 2008 omogočala enostavnejše postopke za gradnjo enostavnih objektov, kot so denimo lope za orodje in čebelnjaki, pri čemer je bilo potrebne dokumentacije precej manj, postopki pa so bili skrajšani. Čeprav je namen zakonodajalca tukaj omogočiti lažji dostop do objektov, ki bistveno ne posegajo v prostor, pa je stranski učinek teh predpisov tudi rast “podaljšanih” čebelnjakov, kjer je ob prostorih za čebele hkrati prizidan tudi večji bivalni prostor za lastnika. Da je pojav čebelnjakov z garažami, spalnicami, kopalnicami in še čem precej razširjen, pričajo tudi številni medijski zapisi.

Poleg čebelnjakov so pogost pojav mimikretičnega delovanja tudi vrtne lope. V okolici Ljubljane imamo več primerov "sadovnjakov", kjer je ob manj kot desetih drevesih postavljena "lopa", ki obsega večjo površino od marsikatere stanovanjske hiše. Mimiki na tak način zaobidejo namen zakonodajalca, to je nenadzorovan poseg v prostor, s posnemanjem zunanjšega izgleda objektov, za katere je zakonodajalec predvidel krajše in enostavnejše postopke. Prav pogoste zlorabe enostavnih objektov so vplivale na sprejem represivnejše zakonodaje leta 2008. S tem je bilo tudi za tovrstne objekte uzakonjena pridobitev gradbenega dovoljenja, kar potrjuje smiselnost umestitve interpretacijskega prostora med sistem in svet-življenja ter na dvosmerno komunikacijo med obema, kjer dejanja v enem povzročajo posledice v drugem.

Slika 7.3: Kozolec kot skladišče lesa

Posebnost z vidika mimikrije v arhitekturi postajajo tudi kozolci. Nove tehnološke možnosti pri sušenju sena so temeljito načele namembnost tega dela slovenske kulturne dediščine. A spretni mimiki uspevajo tudi kozolce z malo domišljije spremeniti v marsikaj drugega, kot denimo skladišče lesa (Slika 7. 3),

ali pa za okolje precej bolj obremenjujoče skladiščenje odsluženih pnevmatik. Pri slednjem je zlasti pomembno to, da pnevmatik ni moč videti iz glavne ceste, objekt pa izgleda kot običajen kozolec. Ko se mu približamo iz druge, manj dostopne strani, se razkrije njegova ekološko oporečna vsebina.

Posebno priročni kot zatajitven signal so toplarji, ki s svojo obliko nudijo "skrivališče" za marsikaj. Videli smo primer, v katerem je lastnik v spodnjem delu toplarja uredil hladilno komoro "na črno", medtem ko je na Sliki 7. 4 domiselen mimik uporabil lastnosti kozolca za prikrivanje stanovanjske prikolice.

Slika 7. 4: Kozolec kot del bivališča

7.3 Nekoč hlev, danes delavnica

Spremenjena namembnost objekta je področje mimikrije v arhitekturi, s katerim smo se v naši raziskavi najpogosteje srečali. Tu velja omeniti primer nekdanjega hleva, ki ga je spreten lastnik preuredil v komfortno stanovanje. Kakovostna notranja oprema in nova fasada pa sta skrivali kupcem nezaznavno past, saj

lastnik ni v celoti ustrezno predelal objekta. Odsotnost izolacije je kupec (o) tako na svoji koži občutil šele, ko je napočila zima. Pravno gre za primer skrite napake na stvari, kar je pogost primer zavajanja kupcev nepremičnin. Najpogostejši so primeri, ko prodajalec prikrije, da je objekt pod hipoteko (Novak 2011).

Objekti, ki so izgubili svoj prvoten namen, pa so pogosto tudi prostori opravljanja gospodarske dejavnosti na črno. V primestnih območjih naletimo na primere prikritih avtomehaničnih delavnic. Tukaj je mimikrija obratna, kot na primeru kupca nekdanjega hleva. Ti mimiki obstoječe nekdanje hleve, skednje ali garaže pogosto pustijo v navzven prvotnem stanju in s tem mimoidoče zavedejo, da gre za zapuščen objekt. Toda v notranjosti takega "hleva" se skriva sodobna oprema za opravljanje mehanične dejavnosti.

Še en pogost tip mimikretične dejavnosti najdemo v kontekstu črnih gradenj. Nekateri graditelji si sicer pridobijo dovoljenje za nadomestno zidavo, ki predvideva tudi obseg novonastalega objekta. V praksi pa se velikost objekta poveča s poglobljeno kletjo, ki predstavlja še dodatno nadstropje. Anonimni arhitekt nam je povedal, da je v preteklosti že sodeloval pri projektu, kjer si je premožen lastnik dal postaviti hišo, obseg dovoljenja pa je prekoračil s kletnim prostorom (v kateri je poleg dveh garaž postavil tudi bazen in savno), ki je krepko presegal dano dovoljenje. O podobnem primeru pa so pred leti poročali tudi mediji. Oba primera nas opozarjata, da se mimikrije ne poslužujejo zgolj upokojenke, ki gojijo povrtnino, in da mimikrija ni tuja niti višjemu sloju.

7.4 Statusna simbolika

A mimikrija v arhitekturi ni namenjena zgolj prikrivanju nelegalno postavljenih prostorov/delavnic/vrtičkov in podobnega. Domača hiša na nek način tudi predstavlja lastnika navzven. Že Ivan Tavčar je v svojih povestih Med Gorami opisoval premožnejšega vaščana, ki je svoje bogastvo "razkazoval" z okraševanjem pročelja svoje hiše. Na podoben primer sta nas opozorila tudi dva sogovornika v okolici Ljubljane, ko sta pokazala edino hišo brez ometa v sicer urejeni soseski. Po njunih navedbah naj bi lastnik del hiše postavil brez ustreznih dovoljenj, sedaj pa jih skuša pridobiti s sklicevanjem na socialno stisko, čeprav

naj bi bil mož razmeroma premožen. Prav sklicevanje na socialno stisko naj bi bil tudi edini razlog za umanjkanje ometa, saj naj bi mimik skušal prepričati upravne organe (O), da je finančno res nemočen in si ne more privoščiti rušenja dela hiše (Mc).

7.5 Nove Potemkinove vasi

Novodobne nakupovalne centre je za nove Potemkinove vasi označil tudi slovenski risar stripa Ciril Horjak. Da je pri tem še kako zadel bistvo, nakazujejo primeri stavb v ljubljanskem nakupovalnem središču BTC. Danes največje prodajno središče v Ljubljani je nastalo na pogorišču industrijske cone in javnih skladišč. Ker pa so obstoječe zgradbe s svojo obliko bolj spominjale na letalske hangarje, kot pa na nakupovalne centre, so se nekateri trgovci poslužili prav Potemkinovega trika. Slika 7. 5 in Slika 7. 6 prikazujeta trgovino z oblačili. Ker letalski hangar ni prostor, kjer bi pričakovali modne izdelke, so spretni mimiki pročelje preprosto nadomestili s tanko kuliso, ki je opazna šele z druge strani.

Slika 7. 5: Urejeno pročelje trgovskega objekta

Da je pri komercialnih objektih vhodna stran objekta tista, ki mora pustiti vtis monumentalnosti in kot taka pomembnejša od zadnje, pričča tudi primer kinodvoran Kolosej. Dvorane, ki izgledajo kot veliki betonski kvadri, so z vhodne strani skrite s steklenim osvetljenim predprostrorom, ki iz sprednje strani daje vtis mogočnosti, iz zadnje strani pa je pogled vse prej kot impresiven.

Slika 7. 6: Manj impresivno ozadje trgovskega objekta

8 Sklep

Mimikrija v arhitekturi je vse prej kot neobičajen pojav. Pestrost in številčnost raznovrstnih mimikretičnih akcij nas opozarja na to, da urejanje prostora, tako kot vsaka družbena dejavnost, vključuje tudi mimikretične akcije, ki so bolj ali manj domiselne. A primeri mimikrije v arhitekturi razkrivajo še marsikaj drugega v odnosu med sistemom in svetom-življenja. Na primeru vrtničkarjev lahko ugotovimo, da imajo državni organi, ki imajo kot del sistema absolutno več družbene moči za realizacijo zastavljenih planov, vseeno ne morejo čez noč odpraviti praks, razvitih v svetu-življenja, ne da bi ob tem ponudili ustrezno alternativo. Ta mora upoštevati tudi neformalno znanje sveta-življenja, saj je v nasprotnem primeru neuspešna. Še bolj zanimivi so primeri lop in čebelnjakov (kmalu pa jim bodo, kot vse kaže, sledili še toplarji), ki so s svojim pogostim pojavljanjem po eni strani dokaz za uravnavanje sistema preko praks sveta-življenja, saj so skozi leta zlorab privedli do uvedbe bolj represivne zakonodaje, po drugi strani pa kažejo tudi na neskladje sistema s svetom-življenja. Zamisel sistema o ohranjanju kmetijskih površin brez neželenih posledic stanovanjske gradnje, v svetu-življenja trči na odnos do privatne lastnine kot absolutne. Način, kako se problematika rešuje, pa nakazuje tudi na to, da smo še zelo daleč od prostora za oblikovanje konsenza med svetom-življenja in sistemom. Bolj smiselna je Wynnova ugotovitev o odnosu odvisnosti na eni in nezaupanjem na drugi strani. Nezaupanje sistemu, do katerega je svet-življenja zaradi možnosti rabe prisilnih sredstev s strani sistema vseeno v podrejenem položaju, pa vodi v prakse, ki skušajo "zadostiti" sistemu, vendar hkrati ohraniti ambicije, ki so lahko neskladne z ambicijami sistema. Tukaj pa nastopi družbena mimikrija. V teh primerih mimikrija po eni strani podaljšuje status quo, po drugi strani pa vzpostavlja interakcijo, na podlagi katere se vzpostavlja vzajemno prilagajanje med sistemom in svetom-življenja. Drznimo si lahko postaviti zaključek, da mimikrija v arhitekturi priča o razkoraku med planiranjem in realnostjo življenja v prostoru, sočasno pa opozarja, da navkljub idejam o skupnem konsenzu obeh svetov vsaj v slovenskem prostoru ni videti, da bi se prostor ustvarjanja konsenza sploh lahko vzpostavil. Da le hiperrealnost sistema kot delujočega in učinkovitega ostane nedotaknjena.

9 Literatura

- Baudrillard, Jean. 1999. *Simulaker in simulacija; Popoln zločin*. Ljubljana: ŠOU Študentska založba.
- Bauman, Zygmunt. 2002. *Tekoča moderna*. Ljubljana: Založba *cf.
- Beck, Ulrich, Anthony Giddens in Scott Lash. 1994. *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Stanford: Stanford University Press.
- Bertol, Daniela. 1996. "Architecture of Images": An Investigation of Architectural Representations and the Visual Perception of Three-Dimensional Space. *Leonardo* 29 (2): 87–94.
- Ewers, C. John. 1944. The Blackfoot War Lodge: Its Construction and Use. *American Anthropologist, New Series* 46 (2): 182–192.
- Gantar, Pavel. 1993. *Sociološka kritika teorij planiranja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Goodrich W. Annie. 1903. Some Common Points of Weakness in Hospital Construction. *The American Journal of Nursing* 4 (2): 93–99.
- Jarc, Mihael. 2008. *Komentar 00370*. Dostopno prek: <http://www.youtube.com/watch?v=mrkO664T8vQ> (21. avgust 2012).
- Kloner, Amos. 1983. Underground Hiding Complexes from the Bar Kokhba War in the Judean Shephelah. *The Biblical Archaeologist* 46 (4): 210–221.
- Kos, Drago. 1993. *Racionalnost neformalnih prostorov*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- 2002. *Praktična sociologija za načrtovalce in urejevalce prostora*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kranjc, Janez. 2000. *Latinski pravni reki*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Lees, Loretta. 2001. Towards A Critical Geography of Architecture: The Case of an Ersatz Colosseum. *Cultural Geographies* 51 (8): 51–86 .

- Lipnik, Martina. 2010. Intervju z avtorjem. Ljubljana, 22. april.
- Montefiore, S. Simon. 2005. *Potemkin: Catherine the Great's Imperial Partner*. New York: Vintage books.
- Monroe, J. Cameron. 2010. Power by Design: Architecture and politics in precolonial Dahomey. *Journal of Social Archaeology* 10 (3): 367–397.
- Moser Sarah. 2012. Circulating Visions of “High Islam”: The Adoption of Fantasy Middle Eastern Architecture in Constructing Malaysian National Identity. *Urban Studies* 49 (13): 2913–2935.
- Novak, Jan. 2011. Intervju z avtorjem. Ljubljana, 8. november.
- Pavčnik, Marjan. 2007. *Teorija prava: prispevek k razumevanju prava*. Ljubljana: GV založba.
- Peterlin, Marko. 2010. Intervju z avtorjem. Ljubljana, 29. april.
- Smrke, Marjan. 2007. *Družbena mimikrija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Stahli, M. Alfred. 1984. Scagliola: Restoration of an Antique Plaster Finish in the Portland City Hall, Oregon. *Bulletin of the Association for Preservation Technology* 16 (2): 44–50.
- The Free Dictionary*. dostopno prek: www.thefreedictionary.com (4. april 2011).
- Tomc, Gregor. 2008. Socialno doživljanje. *Družboslovne razprave* 24 (53): 9–29.
- Uršič, Matjaž. 1999. *Procesi diverzifikacije in razkroj identitete v arhitekturi: diplomsko delo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Vodopivec, Aleš. 1987. *Vprašanja umetnosti gradnje*. Ljubljana: Krt, Knjižnica revolucionarne teorije.
- Wynne, Brian. 1996. May the Sheep Safely Graze? A Reflexive View of the Expert–Lay Knowledge Divide. V *Risk Environment and Modernity: Towards a New Ecology*, ur. Scott Lash, Bronislaw Szerszynski in Brian Wynne, 44–84. London: Sage.